

פרק ל"ב (4) - איסור אכילת גיד הנשה

ר' דוד סבתו

בשיעור הקודם עסקנו בפגישת יעקב והאישי. כידוע, יעקב יוצא צולע מהמפגש, ובעקבות הפגיעה בירכו שגורמת לצליעה, אנו מצווים שלא לאכול את גיד הנשה. כך מסתיים פרק ל"ב [לב-לג]:

(לב) ויזרח לו השמש כאשר עבר את פנואל והוא צלע על ירכו: (לג) על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כף הירך עד היום הזה כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הנשה:

המאבק נגמר וקעת יעקב מוכן לקראת המפגש עם עשו. אך בטרם המפגש, ישנו תיאור של תוצאות המאבק: יעקב אמנם ניצח, אך הוא יצא צולע מהמאבק. בנוסף יש את העיקר שנתמקד בו - איסור אכילת גיד הנשה.

פסוק ל"ג - שבו נעסוק היום - מעלה קושי גדול. כיצד באמצע סיפור, שנמצא באמצע ספר בראשית שאינו ספר של מצוות, אנו מוצאים פתאום מצווה? מדוע זכתה מצוות גיד הנשה להיות כתובה בספר בראשית? יש לציין שגם ברית מילה זכתה לדבר זה - אך מלבד שתי מצוות אלו לא מצאנו לשונות של ציווי בכל ספר בראשית, והדבר צריך ביאור. בנוסף, לעומת ברית המילה שהיא מצווה מרכזית מאוד, המובלטת מאוד ביהדות, גיד הנשה הינה מצוות לכאורה 'סתמית'. אם כן, עלינו להבין מדוע זכו דווקא שתי מצוות אלו להיכלל בספר בראשית.

בתוך הפסוק עצמו, גם הביטוי 'בני ישראל' הוא יוצא דופן - לא ברור האם מדובר בעם ישראל, כמו שהם נקראים לאורך כל התורה, או שמדובר בבניו של יעקב. כמו כן, לא ברור מה הקשר בין הפגיעה לבין האיסור - מדוע בגלל פציעת יעקב אכילת גיד הנשה נאסרה?

הרשב"ם מסביר את הקשר בין איסור האכילה למעשה: "לזכרון גבורתו של יעקב ונס שעשה לו הקב"ה שלא מת". הרשב"ם מדגיש את הגבורה ואת הנס. לעומתו אומר הרד"ק: "בני יעקב אסרוהו על עצמן לכבוד אביהם שלקה בו והם צוו לבניהם (כמצות יהונדב בן רכב לבניו שלא ישתו יין¹), ונאסר להם ולבניהם ולבני בניהם עד עולם, וכתבו משה רבינו בתורה על פי ה'". הרד"ק אומר שהאיסור התחיל מבני יעקב עצמם - שאסרו את הדבר מיוזמתם, אך בדיעבד משה על פי ה' כתב את האיסור. כלומר, המנהג הפך לאיסור.

כך שנינו בחולין [ז, ו; על פי כתי" קויפמן] לגבי גיד הנשה (פרק ז עוסק בגיד הנשה):

נוהג בטהורה ואינו נוהג בטמאה. רבי יהודה אומר: אף בטמאה. אמר רבי יהודה: והלא מבני יעקב נאסר גיד הנשה ועדיין בהמה טמאה מותרת להן! אמרו לו: מסיני נאסר אלא שנכתב במקומו.

בהמה טמאה אסורה באכילה לגמרי, ואם כן לכאורה אין הגיון לאסור באכילה את גיד הנשה של בהמה כזו, שכבר אסור ממילא. זו דעת תנא קמא. רבי יהודה חולק וטוען שאיסור גיד הנשה חל גם

¹ עיין ירמיה לה. ההשוואה ליהונדב בן רכב מראה על תוקפו ההלכתי של מנהג.

על בהמה טמאה. רבי יהודה מסביר שהאיסור של גיד הנשה קדום יותר מאשר איסור בהמה טמאה. גיד הנשה נאסר לפני מתן תורה - ומכיוון שאז היה מותר בשר טמאה, אזי גם כיום איסור גיד הנשה חל גם על בהמה טמאה. חכמים לעומת זאת אומרים שהאיסור חל רק במתן תורה - ולכן הוא תקף רק לגבי בהמה טהורה.

נראה ששורש מחלוקתם הוא בפירוש המילים 'בני ישראל'. ר' יהודה אומר שמדובר בבני יעקב כמו פירוש הרד"ק. לעומת זאת חכמים פירשו 'בני ישראל' כעם ישראל. אם כן, יש לשאול לשיטת חכמים, מדוע האיסור נכתב פה? הרי בני ישראל לא היו קיימים! עונים חכמים שכאשר משה כתב את התורה - כולל את ספר בראשית, הוא כתב את האיסור שנאמר לו באותו הרגע בהר סיני, דווקא בספר בראשית.

התוספתא בחולין [ז, ד] מוסיפה:

נוהג בטהורה ואין נוהג בטמאה ר' יהודה אומר אף בטמאה מפני שאיסורו קודם למתן תורה אמרו לו לר' יהודה אינו אומר על כן לא יאכלו בני יעקב ראובן ושמעון את גיד הנשה אלא בני ישראל אלו שעומדין לפני הר סיני אלא למה כותבו שם להודיע במה נאסר. שוב אנו רואים שדעת חכמים היא ש'בני ישראל' שנאמרו בפסוק הם עם ישראל, והאיסור נכתב דווקא בספר בראשית בשביל להודיע את טעם האיסור.

רש"י בפירושו למשנה בחולין כותב: "מבני יעקב... שלא יאכלו גיד הנשה". רש"י מדגיש שהאיסור התחיל בסיני, עד מעמד הר סיני האיסור לא היה קיים. הרמב"ם בפירושו למשנה זו הולך בכיוון אחר, הוא סוטה מהפירוש שלפשוט הדברים ומסביר עקרון חשוב [פיהמ"ש חולין ז, ו]:

ושים לבך לכלל הגדול הזה המובא במשנה זו והוא אמרם מסיני נאסר, והוא, שאתה צריך לדעת שכל מה שאנו נזהרים ממנו או עושים אותו היום אין אנו עושים זאת אלא מפני צווי ה' על ידי משה, לא מפני שה' צוה בכך לנביאים שקדמוהו, דוגמא לכך, אין אנו אוכלים אבר מן החי לא מפני שה' אסר על בני נח אבר מן החי, אלא מפני שמה אסר עלינו אבר מן החי במה שנצטווה בסיני שישאר אבר מן החי אסור. וכן אין אנו מלים בגלל שאברהם מל את עצמו ואנשי ביתו, אלא מפני שה' צונו על ידי משה להמול כמו שמל אברהם עליו השלום, וכן גיד הנשה אין אנו נמשכים בו אחרי אסור יעקב אבינו אלא צווי משה רבינו, הלא תראה אמרם שש מאות ושלוש עשרה מצות נאמרו לו למשה בסיני, וכל אלה מכלל המצות.

הרמב"ם מדבר על דעת חכמים ולא מזכיר את דעת רבי יהודה. שיטת הרמב"ם שונה מרש"י מכיוון שהוא אומר שגם לפני מעמד הר סיני היה מנהג - אלא שבמעמד הר סיני המנהג הפך למצווה. לפי הרמב"ם, כו"ע מודים שהמנהג התחיל מבני יעקב, השאלה היא רק מתי הוא הופך למצווה. לכאורה מהתוספתא עולה כפירושו של רש"י, מכיוון שכל מהחלוקת שם היא מי הם 'בני ישראל' המופיעים בפוסק. כפי שאמרנו לפי הרמב"ם לכו"ע האיסור היה גם לפני כן.

נציע הסבר שמשלב את שתי השיטות שראינו - רש"י ורמב"ם. נראה שבשורש המחלוקת בין רבי יהודה לחכמים עומדת מחלוקת הרבה יותר עמוקה. בתחילת אותו פרק בתוספתא מובאת מחלוקת נוספת בין חכמים לרבי יהודה [תוספתא חולין ז, א]:

גיד הנשה נוהג בכלאים ובכוי, נוהג בשתי ירכות - בירך של ימין ובירך של שמאל. ר' יהודה אומר אין נוהג אלא באחת, ודעת מכרעת שהיא של ימין. זה הכלל כל שיש לו כף ירך גיד הנשה נוהג בו, כל שאין לו כף ירך אין גיד הנשה נוהג בו.

אנו רואים שרבי יהודה נצמד דווקא לפסוקים. מהפסוקים נראה שמדובר על כף ירך ימין של יעקב, ולכן לדעת רבי יהודה רק השוק הימנית אסורה משום גיד הנשה.

אנו רואים שיש כאן מחלוקת עקרונית לגבי הכלל הגדול שקבע הרמב"ם - שכל התורה ניתנה בסיני. רבי יהודה אומר שבמתן תורה אנו ממשיכים את מה שהיה לפני מתן תורה, והמצוות שלפני מתן תורה הם תוספת למצוות שניתנו אחרי המעמד, מדובר בקומות של בניין אחד. חכמים חולקים, ואומרים שבמעמד הר סיני הכל ניתן מחדש. כלומר, מעמד הר סיני היה מהפכה ולא תוספת. אם כן, מאחורי דעת חכמים עומד בעיקרו היסוד של הרמב"ם. אם כן, אמנם פשט המשנה הוא כרש"י, אך שורש המחלוקת היא היסוד שעליו דיבר הרמב"ם. זו הסיבה שרבי יהודה נצמד לפסוקים - שהרי לאיסור אז היה משמעות גדולה גם לימינו - כי האיסור הוא אותו לאיסור. לדעת חכמים לעומת זאת, אחרי מעמד הר סיני לאיסור יש תוקף שונה.

נחזור כעת לנושא שלנו. ראינו שרד"ק הולך בכיוון של רבי יהודה, שבני יעקב התחילו את המנהג. נשים לב שהמצווה הראשונה של עם ישראל כקבוצה היא מצוות גיד הנשה. ברית המילה לעומת גיד הנשה ניתנה רק לאברהם. אם כן, אנו רואים שמצווה שהיא לכאורה שולית, היא המצווה הראשונה שעם ישראל קיים. מה מיוחד דווקא במצווה הזו? כדי להבין נשוה בין ברית המילה לגיד הנשה. נתחיל מהמשותף לשתי המצוות הללו - גם ברית המילה וגם גיד הנשה אירעו באיבר ההולדה, כמו כן שתי המצוות הללו קשורות לפציעה והן עוברות כמצווה לבנים.

אפשר לומר שגם במאבק של יעקב, הירך שנפגעה היא בעצם האיבר הגברי. כך משמע מפירוש חז"ל המובא ברמב"ן [פסוק כו ד"ה 'ירא']: "נגע בכל הצדיקים שעתידין להיות ממנו, זה דורו של שמד". כלומר, הדגש הוא דווקא על הזרע וההולדה. יש לנו שתי מצוות הקשורות לאיבר ההולדה, ובנוסף, בשני המקרים מדובר בפציעה.

כעת נראה את ההבדלים בין המצוות:

גיד הנשה	ברית
מאבק בלילה.	בעצם היום הזה - לאור יום.
יזמה אנושית (רד"ק).	ציווי אלוקי.
איסור בבעלי חיים.	מצווה בגוף האדם.
מצוות לא תעשה.	מצוות עשה.
עימות.	ברית יזומה בין ה' לישראל.

המכנה המשותף לכל ההבדלים האלו הוא בעצם ההבדל שבין אברהם ליעקב. שתי המצוות הם הזיכרון שנותר לנו מאברהם ויעקב, ומדובר בשני הפכים. אברהם הוא בחינת היום ויעקב הוא הלילה. אברהם מאופיין בתחילת הדרך, והוא יוצר את הברית של העם עם הקב"ה. מצוות המילה היא קידוש הזרע לקראת הקמת עם ה'. אברהם סולל דרך חדשה שמסומלת על ידי ברית המילה. כנגדו יש את יעקב. הלילה מאפיין את יעקב, בחינת הגלות, חייו של יעקב הם מאבק אחד ארוך. כבר בבטן הוא נאבק עם עשו, בהמשך עם לבן, וכך במשך כל ימי חייו. לעומת אברהם שחי חיי נסיונות - יעקב חי חיי עימותים. ולכן הסמל שנותר מיעקב הוא סמל לפגיעה של הלילה, זהו זיכרון שלילי. הברית היא זיכרון

חיובי, אך גיד הנשה הוא צלקת שנשארה מאותו מאבק. לכן זוהי מצוות לא תעשה, לעומת הברית שהיא מצוות עשה.

אם נצרף את שתי הבחינות הללו נבין את העומק של הדברים. אברהם מסמל את ראשית הדרך - תקופת ה'יום' של עם ישראל. יעקב מסמל את התקופה הקשה בתולדות ישראל. אלו שני הסמלים שנשארים לדורות מהאבות. יחד עם הברית יש גם את מצוות גיד הנשה. ישנה שליחות גדולה מצד אחד, אך מצד שני יש גם דרך קשה ומחיר לשליחות. אי אפשר לאחד בלי השני. עם ישראל לאורך כל ימיו צריך לזכור את הייעוד הגדול, אך גם את המאבק. כמו כן, גם בלילה צריך לזכור את היום - את הייעוד הגדול.